

**SANDŽAČKI ODBOR ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA
SOS TELEFON ZA ŽRTVE DISKRIMINACIJE**

36300 Novi Pazar, Osmana Đikića 2, P. fah 146, Tel/Fax 00381 20/29 - 312

**IZVJEŠTAJ O RADU I STANJU LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA ZA
1996. GODINU**

Angažovanost u oblasti zaštite i praćenja ljudskih prava i sloboda u regionu Sandžaka umnogome je bila određena višestrukom specifičnošću ovog regiona, pod nesumnjivim uticajem proteklih zbivanja i blizine ratišta u Bosni i Hercegovini. Glavne žarišne tačke koje su evidentirane u ranijim godinama ostale su i dalje dominantne, mada ohrabruje činjenica da je, u poredjenju sa ranijim stanjem, u postdejtonskom periodu došlo do izvjesnog ublažavanja tenzija i napetosti. Međutim, krupna, statusna i egzistencijalna pitanja su i dalje ostala neriješena. Kako se radi o ekonomski izrazito nerazvijenom regionu i te prilike utiču na cjelokupno stanje odnosa, na kulturu, obrazovanje i sl. Zakon o nedovoljno razvijenim područjima Republike Srbije za period do 2005. godine koji je stupio na snagu u januaru mjesecu je u velikoj mjeri zadržao diskriminatorski odnos prema ovom regionu i razvijanju određenih naselja u njemu, u zavisnosti od nacionalnog sastava stanovništva. U Novom Pazaru je, na primjer, čak ukinuta i ljekarska komisija pri fondu zdravstvene zaštite. Sve zahtjeve osiguranika u novopazarskoj i tutinskoj opštini, na primjer, rješavaće komisija u 100 km udaljenom Kraljevu.

Zvanično se i dalje ne ističe, na primjer, ko su narodi a ko nacionalne manjine u SRJ, odnosno u Srbiji i Crnoj Gori. U upotrebi su termini "vjerska grupacija", "etničke grupe" i sl. Pored toga, nije ni napuštena teza o nemogućnosti zajedničkog života u BiH. To odmah upućuje i na dileme oko zajedničkog življenja i na ovim prostorima i sl.

Sandžачki odbor je preko svojih članova, pravnih saradnika i SOS službe nastojao da svim licima koja su se obratila blagovremeno pruži adekvatnu pomoć i savjete. Zbog opšte uvreženog mišljenja u javnosti da se svi telefoni navodno prisluškuju, vršeni su neposredni kontakti sa ugroženim licima. Telefonski kontakti su imali za cilj, izmedju ostalog, da zainteresovanim licima pruže osnovne tražene informacije, kao i da se potom uspostavi neposredna komunikacija. SOS služba je u ovom proteklom periodu evidentirala više slučajeva gradjana kojima su bile potrebne najosnovnije informacije vezane za njihova ustavna i gradjanska prava.

Naročito djeluje zabrinjavajuće da pripadnici MUP-a i dalje koriste zakonom nedozvoljene, brutalne metode sile u svom radu. U Tutinu (Srbija) je tako u januru tučeno lice, inače invalid, oslobođen služenja vojnog roka. Nakon

maltretiranja ono je bilo primorano da zatraži ljebarsku pomoć. Ljekar je ustanovio krv u njegovoj mokraći. U Danilovgradu (Crna Gora) su jednom licu bošnjačke nacionalnosti policajci polovinom aprila udarcima pendreka slomili nogu. Masovna privodjenja zabilježena su u selima novopazarske opštine krajem novembra i tokom mjeseca decembra. Evidentiran je i veći broj lica kojima su nanešene tjelesne povrede od strane radnika MUP-a. U tom smislu je posebno bilo značajna, preko SOS službe, saradnja sa pojedinim advokatima. Ljekari mahom odbijaju da navode u potvrdama oštećenih da su povrede zadobili od strane pripadnika MUP-a. Praksa pozivanja na tzv. "informativne razgovore", bez pismenog poziva se nastavlja i dalje. Ohrabrujuće djeluje činjenica da je u odnosu na protekli period više lica koja žele da se upoznaju sa svojim pravima, spremnih ujedno i da potraže njihovu zaštitu. Oštećena lica su bila usmjeravana da se obrate nadležnim državnim organima i da potraže zaštitu svojih prava, kako bi se izbjegla dalja represija. U nekoliko slučajeva, nakon takvih obraćanja nadležnim republičkim organima u Beogradu i Podgorici to se i desilo. Međutim, na dva sudjenja, koja su pratili predstavnici Sandžačkog odbora, na kojima su oštećena lica tužila radnike MUP-a, odluke suda su bile na strani ovih drugih. Indikativno je da je oba procesa vodio isti predsjednik sudskog vijeća. Kao i ranijih godina, znatan broj lica, naročito sa seoskog područja izbjegava da govori o maltretiranjima. Kako se radi mahom o nepismenim i neobrazovanim ljudima, nepovjerljivim po prirodi, koji žive po udaljenim, raštrkanim selima, koja su mahom bez telefona, ne računajući one u jedinicama PTT-ea, rijetko dolaze u gradove, njima je zapravo i najteže pomoći u ostvarivanju i zaštiti njihovih prava.

Poseban napor je uložan u prikupljanju istraživačke dokumentacije o stanju ljudskih prava i sloboda u pribojskom (Srbija) i pljevaljskom (Crna Gora) kraju gdje se nalazi već broj raseljenih lica, državljana SRJ, koji su bili prinudjeni da još 1992. i 1993. napuste svoje domove koji su potom bili izloženi pljački i propadanju. Apeli za pomoć ovim licima su tokom godine, preko SOS službe prosljedjivani na više adresa u zemlji i inostranstvu. U kontaktu sa visokim predstavnicima UNHCR-a dobijena su određena obećanja da će se izaći u susret raseljenim licima, te pomoći da se konačno riješi njihov status. U tom smislu, ohrabrujuće djeluje činjenica da je do kraja novembra završena sanacija i obnova nekoliko kuća u Bukovici u pljevaljskom kraju, iako je to još uvijek tek simbolični vid pomoći.

U navedenom periodu obraćao se SOS službi neposredno i veći broj izbjeglica iz Bosne i Hercegovine sa zahtjevom da im se pomogne oko povratka u Bosnu i Hercegovinu. To pitanje je bilo više puta apostrofirano u kontaktima sa nadležnim domaćim i stranim institucijama.

S druge strane, u sandžački region je trebao doći jedan broj lica srpske nacionalnosti, izbjeglih iz Hrvatske, radi rastjerećenja pojedinih vojvodjanskih

gradova. Međutim, ona su uporno odbijala da budu prebačena iz Vojvodine u region Sandžak.

Tokom godine je došlo do obnavljanja, uz česte prekide, saobraćajnih veza između gradova u Sandžaku i Sarajeva. Međutim, zabilježeno je više slučajeva maltretiranja putnika od lica MUP-a Republike Srpske (BiH). Putnici iz Bošnjačko-hrvatske federacije (BiH) koja su pristigla u gradove u Sandžaku, da obidju svoje rodjake, bila su pozivana na "*informativne razgovore*". Lica bošnjačke nacionalnosti iz SRJ koja su putovala u Sarajevo bila su prisiljena da plaćaju nekakvu taksu Republici Srpskoj (BiH) u iznosu od 45 DEM, dok su lica srpske nacionalnosti bila toga oslobođena. Tokom ove godine zabilježeno je takodje sve izraženija akcija zamjene kuća između Srba pristiglih iz Bošnjačko-hrvatske federacije (BiH) i Bošnjaka iz pribojskog kraja. Mada već izvršene zamjene kuća nemaju pravnu utemeljenost, pojedini advokati posreduju pri ovakvim transakcijama. Sandžački odbor se povodom ovih razmjena i njihovog javnog reklamiranja putem talasa lokalnih radiostanica oglašavao nekoliko puta.

Zabrinjavaju podaci da se pojedinim licima bošnjačke nacionalnosti, državljanima SRJ, koja su nelegalno boravila po zemljama Zapadne Evrope uskraćuje pravo povratka u zemlju. Takvi slučajevi evidentirani su naročito u novembru i decembru.

Tokom godine prijavljeno je SOS službi više slučajeva lica koja su ostala bez posla, ili im je uskraćeno dalje stanarsko pravo, s ozbiljnim indicijama da su te radnje izvršene zbog njihove nacionalne, odnosno političke pripadnosti. Sporovi koje su pred nadležnim sudovima pokrenuti još su daleko od okončanja. Za pomoć su se obraćala i lica koja se nisu odazvala pozivima za mobilizaciju 1991. i učesću u ratu u Hrvatskoj. U slučaju jednog lica koje je bilo i uhapšeno, zahvaljujući pravovremenoj intervenciji SOS službe kao i još nekoliko organizacija za ljudska prava iz Beograda ono je ubrzo bilo oslobođeno. U slučajevima kada SOS služba nije bila u objektivnim mogućnostima da direktno pomogne licima koja su tražila pomoć, ona su upućivana na druge, srodne institucije.

Da i fudbalske utakmice mogu biti žarište medjunacionalnog sukoba i obračuna policije sa navijačima pokazala je i utakmica u Plavu (Crna Gora) 26. maja, između domaćeg tima i gostiju iz Andrijevice. Nakon prekida utakmice policija, pod punom opremom, dovedena iz susjednog gradića Berana je brutalno pretukla nekoliko desetina domaćih navijača, igrače, članove Uprave, čak i djecu. Jedno lice je ostalo bez pola prsta. Povrijeđeno je oko 20 gradjana, od kojih je nekoliko zadobilo teške tjelesne povrede. Pripadnici "*specijalaca*" nisu dirali goste i njihove navijače. Protiv desetak lica iz Plava potom su još i podnijete krivične prijave.

Evidentirani su i brojni primjeri kršenja prava djece. Zbog proturanja glasina da se umjesto vakcinacije protiv dječije paralize zapravo vrši sterilizacija

djece, znatan broj građana je u početku odbijao da vakciniše svoju djecu, tražeći dodatna objašnjenja i potvrde da se zaista radi o preventivnoj akciji. Zabrinutim roditeljima je objašnjavana prava sadržina ove humane akcije, pa su, između ostalog, upućivani na kontakte sa ljekarima i zdravstvenim radnicima. Jedan od najdrastičnijih slučajeva zabilježen je u Novom Pazaru krajem novembra. Radi se o maltretiranju i privodjenju nekoliko učenika od strane pripadnika MUP-a zbog svadje u školi čiji su učesnici bili različite nacionalnosti. Slučaj se završio nervnim slomom 16-godišnjeg učenika i njegovog oca, zbog neprestanog, višednevnog iscrpljujućeg saslušavanja pod prijetanjama i psovka. I pored preporuka ljekara da se učenik uputi na dalje liječenje i ispitivanja, zaplašeni roditelji su to odbijali bojeći se, kako su izjavili predstavnicima SOS službe, da se odvoje od njega.

Dužna pažnja je posvećena i praćenju i analizi proteklih izbora. Izborne jedinice su očigledno "krojene" po uzusima vlasti. Evidentirano je u ovom regionu više hiljada lica koja su htjela glasati ali nisu bila upisana u biračke spiskove, te nisu mogla iskoristiti svoje građansko pravo. To pravo nisu mogli iskoristiti ni raseljena lica iz pribojskog i pljevaljskog kraja. Protesti oštećenih lica nisu dali nikakve rezultate. Zbog pobjede u pojedinim gradovima u Sandžaku koalicije stranaka sa bošnjačkim predznakom, vlasti nastoje da gotovo sve preostale iole značajnije funkcije, organizacije i institucije sa lokalnog prebace na republički nivo.

U ovom proteklom periodu Sandžački odbor je, u skladu sa odredbama svog *Statuta* i *Programa rada*, nastavio sa planiranim sistematskim aktivnostima na istraživanju, prikupljanju, selekciji i evidentiranju dokumentacije o stanju ljudskih prava i položaju Bošnjaka u Sandžaku-SR Jugoslaviji, zaštiti prava i sloboda, kao i na publikovanju dijela stručno obradjenog materijala. Objavljene su četiri publikacije, koje su, prema već ustaljenoj praksi, upućene i na relevantne adrese u zemlji i inostranstvu:

Prava i slobode u Sandžaku (Izveštaj za 1995. o stanju ljudskih prava i sloboda i položaju Bošnjaka-Muslimana u Sandžaku-SR Jugoslaviji)

Sandžačke teme

Otmice u Sandžaku

Sandžak. Dossier Pljevlja i Priboj

Pored pomenutih publikacija izašli su iz štampe treći i četvrti broj časopisa za društvena pitanja *Libertas*, čiji je osnivač i izdavač Sandžački odbor. *Libertas* je sadržinski vezan najviše za pitanja ostvarivanja i zaštite ljudskih prava i sloboda. Redovno je pripreman i izdavan *Mjesečni informativni bilten* (10-15 primjeraka) sa kratkim informacijama o stanju ljudskih prava i sloboda u ovom regionu, kao i sa informacijama o značajnim događanjima. Uradjen je *Pregled kršenja ljudskih prava i sloboda Bošnjaka u Sandžaku (1992-1996)*. Ovaj pregled je upućen predsjedniku SRJ. Ohrabruje činjenica da se sve više

pručavaju, citiraju i pominju navedene publikacije. Nastavljen je dalji, kontinuirani rad na sistematskom prikupljanju i obradi novinske dokumentacije o Sandžaku. S obzirom na sve ono što se prije pisalo o ovom regionu, treba istaći da se ranija umnogome stereotipna slika o njemu kao potencijalnom ratnom žarištu i prostoru mržnje i napetosti sada pokušava promijeniti u sliku o podneblju zaraze, droge, prostitucije i slično što opet utiče na zaziranja i njegovu još veću marginalizaciju. Radi ilustracije svega onog što se piše i govori može poslužiti i nastup jednog političara (M. Paroški) koji navodi: *"U Sandžaku, pak, Muslimane valja tamaniti pomoću bubašvaba koje će se ubacivati u njihove radnje. Potom će doći inspekcija i kažnjavati, a na kraju će dolaziti popovi da ih pokrište u pravoslavnu veru kako bi ih oslobodili nehigijene"*.

U završnoj je fazi izrada obimnog, tematski razradjenog ovogodišnjeg izvještaja o stanju ljudskih prava i sloboda u ovom regionu.

Predstavnici službi Sandžačkog odbora učestvovali su na četiri značajna međunarodna skupa nevladinih organizacija za ljudska prava koji su održani u Mariboru (februar), Budimpešti (maj), Beogradu (septembar) i Zagrebu (oktobar), te seminaru u Bijelom Polju (oktobar) kao i na nekoliko skupova i okruglih stolova u Beogradu. Na ovim skupovima odati su priznanje za ukupni rad Odbora, a predstavljene publikacije su naišle na pozitivan prijem i odjek. Shodno već ustaljenoj praksi, takodje je vršeno redovno oglašavanje u javnosti putem javnih saopštenja.

U ovom periodu Sandžački odbor su posjetili predstavnici vlada i stranih ambasada akreditovanih u Beogradu, zatim visoki predstavnici UNHCR-a, Helsinki Watcha, brojni domaći i strani novinari, kao i više predstavnika nevladinih organizacija za ljudska prava iz nekih evropskih zemalja. Oni su upoznati sa djelovanjem, publikacijama, aktivnostima i rezultatima njegovog rada. U maju mjesecu Sandžački odbor je posjetila i gdja Elizabet Ren, specijalni izvjestitelj UN za ljudska prava za bivšu Jugoslaviju. Nastavljena je konstruktivna saradnja sa Centrom za antiratnu akciju, SOS-telefonom i Fondom za humanitarno pravo iz Beograda, sa Fondom za otvoreno društvo u Beogradu, kao i sa Amnesti internešnelom iz Londona. Uspostavljeni su i stalni kontakti sa Medjunarodnim crvenim krstom i Medjunarodnim sudom za ratne zločine sa sjedištem u Hagu.

Novi Pazar, 10.1. 1997.